

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СЕМАНТИЧНІЙ, СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

УДК 81'37.111

Д.В. Байсан,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “СПРАВЕДЛИВІСТЬ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті подано визначення лексико-семантичного поля, описано його властивості та структуру, а також проаналізовано основні складові компоненти лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові.

The article deals with the study of the lexical semantic field of justice in English language. The notion of lexical semantic field is defined, its structure is described, and the main components of the lexical semantic field of justice in English language are analysed.

Мова як динамічна система потребує аналізу її розвитку на всіх рівнях. Окреме місце у з'ясуванні цього процесу займає проблема вивчення змін семантичної структури одиниць лексичного складу мови як найбільш рухомої частини мовної системи. На сучасному етапі розвитку лінгвістики глибоко розроблена загальна теорія значення слова, його семантичної структури, розглянуті шляхи становлення семантики слова. Цим питанням присвячені праці О. Потєбні, В. Виноградова, Ю. Караулова, Л. Лисиченко, Й. Стерніна, В. Телії, Д. Шмельова та інших. Однак багатомірність об'єкта дослідження породжує проблеми, які вимагають нових підходів до їх вивчення.

Ідеї та принципи семантичного аналізу мови, які надалі були об'єднані під загальною назвою дослідження семантичного поля, виникали і складались поступово. Вони беруть свій початок в кінці ХІХ – на початку ХХ століть. Формулювання цих ідей та принципів ми знаходимо в працях А.А. Потєбні, М.М. Покровського, Р.М. Мейєра, Й. Тріра, Л. Вейсгербера, Г. Штерберга, Г. Ібсена, В. Порціга, А. Йолеса та інших.

Основоположником теорії про системний характер мови є

Й. Трір. Він розробив нові принципи системного аналізу лексики та використав у своїх дослідженнях фактичний матеріал. Глобальну систему мови Й. Трір розділив на два паралельні види полів – понятійні та словесні. Під понятійним полем він розумів структуру окремої понятійної сфери чи низки понять, які наявні у мовній свідомості, що не має у мові своєї, особливої, відповідної їй зовнішньої форми виявлення. Слово виявляє значення тільки всередині цілого поля [11, с. 29-44]. Словесне поле утворене зі слова та понятійно споріднених з ним слів, підпорядковується різною мірою замкненому понятійному комплексу, внутрішній поділ якого представлений у поділеній структурі словесного поля. На думку багатьох мовознавців, межа між понятійним і словесним полями, як і термінологія Й. Тріра, не є чіткою. Ідеї Й. Тріра знайшли подальший розвиток у працях німецького лінгвіста Л. Вейсгербера.

Л. Вейсгербер розвивав теорію поля як систему, законом розвитку якої, вважав закон органічного виокремлення з цілого. Вчений приділяє увагу словесним полям, досліджуючи безпосередньо значення слів. Намагаючись створити поле, виходячи із головного слова, вивчаючи диференціацію значень слів у полі. Л. Вейсгербер заклав основи компонентного аналізу.

Інакше розглядає семантичне поле В. Порціг. Ним були висунуті на перший план слова як самостійні мовні одиниці та основні, найхарактерніші зв'язки їх значень, що виявляються у словосполученнях і деривації слів. В. Порціг намагався виявити зв'язки, які закладені в самих значеннях слів. Його поля – прості співвідношення, які складаються з дієслова та суб'єкта чи об'єкта або прикметника і іменника [7, с. 40]. При цьому домінуючими є слова, здатні виражати ознаки і виконувати предикативну функцію, тобто дієслова та прикметники. Отже, тільки дієслово та прикметник може бути ядерним елементом семантичного поля. Саме ж поле включає в себе ті мовні елементи, які сполучаються з ядерним. Таким чином, семантичне поле Порціга ґрунтується на валентних властивостях слів і являє собою синтагматичні утворення, на відміну від парадигматичних полів Тріра [11, с. 56].

О. Антомонов розглядає лексико-семантичне поле як структуру, яка має ядро та периферію [1, с. 43]. С. Денисова зазначає, що семантична будова поля (ядерно-периферійна структура) утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність – нерелевантність), а за принципом градування [3, с. 65].

Актуальність поданої статті полягає в тому, що виконане дослідження доповнює вчення про польову організацію лексичних одиниць в мові, а також розширює погляди на лексичну семантику сучасної англійської мови.

Метою статті є опис структури лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові.

Досягнення сформульованої вище мети передбачає виконання низки **завдань**:

- визначити саме поняття лексико-семантичного поля та виявити його властивості;
- описати структуру лексико семантичного поля;
- проаналізувати лексеми, які входять до складу лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові.

Матеріалом статті слугуватимуть лексикографічні джерела, а саме Collins Essential English Dictionary, Merriam-Webster’s Dictionary, Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English.

У сучасному мовознавстві семантичне поле визначається як сукупність мовних одиниць, які об’єднуються за змістом і відображають понятійну, предметну та функціональну схожість позначуваних явищ [5, с. 99]. Лексико-семантичні поля є відносно автономними, бо пов’язані між собою, що засвідчується багатозначними словами, які різними своїми значеннями входять до різних полів. Семантичне поле характеризується такими основними властивостями:

- 1) наявністю семантичних відношень (кореляцій) між словами, які входять до його складу;
- 2) системним характером цих відношень;
- 3) взаємозалежністю та взаємообумовленістю лексичних одиниць;
- 4) відносною автономністю поля;
- 5) безперервністю позначення його смислового простору;
- 6) взаємозв’язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи [5, с. 99].

У структурі семантичного поля можна виділити такі частини:

- 1) ядро поля, що представлене родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен член парадигми. У ядрі містяться найважливіші слова, вони пов’язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи;

- 2) центр поля складається із одиниць, які мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення;

- 3) периферія поля складається із одиниць, що за своїм значенням є найвіддаленішими від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв’язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи;

- 4) фрагменти поля є вертикальною ядерною і центрально-периферійною структурою, яка за своєю семантикою утворює окрему гіперогіпонімічну структуру однотипного/різностипного складу.

Традиційно дослідження лексики в аспекті польової організації здійснюється у двох напрямках:

1) ономасіологічному (від поняття до знаку, який його виражає, від плану змісту до плану вираження);

2) семасіологічному (вивчення лексичних значень слів і виразів, та їх змін).

Ономасіологічною властивістю семантичного поля є те, що в його основі знаходиться родова сема, або гіперсема, яка позначає клас об'єктів. Семасіологічна характеристика поля полягає в тому, що члени поля співвідносяться один з одним за інтегрально-диференційними ознаками в своїх значеннях. Це дозволяє об'єднувати та розрізняти їх в межах одного поля.

Дослідник Ф.П. Філін при членуванні мовної системи використовує поняття “лексико-семантичні групи”. Під ЛСГ він розуміє “лексичні об'єднання з однорідними значеннями, які можна співставити”. Ф.П. Філін вважає, що ЛСГ – це “специфічне явище мови, зумовлене її історичним розвитком”.

Різновидами ЛСГ є синонімічні ряди, антоніми, а також лексичні угруповання з родо-видовими зв'язками. Від ЛСГ Ф.П. Філін відмежовує словотвірні (“гніздові”) об'єднання слів, граматичні класи, комплекси значень багатозначних слів та тематичні групи (наприклад, назви частин людського тіла і т.д.). Зазвичай тематичні групи перетинаються, а інколи і повністю співпадають з ЛСГ [13, с. 29].

Отже, лексико-семантичні групи – це більш вузькі поєднання, які виокремлюються у межах поля [6, с. 267]. Вважається, що до ЛСГ, як і до поля, можна відносити одиниці різних частин мови, оскільки вони представлені в усіх зв'язках, характерних для елементів ЛСГ. ЛСГ виділяють декількома способами. По-перше, ЛСГ виокремлюється на основі загального поняття, що виражається словами відповідної ЛСГ. По-друге, ЛСГ виділяють на основі якого-небудь конкретного слова (або групи слів). За словником синонімів визначають набір синонімічних йому одиниць. Для попереднього визначення складу ЛСГ використовують також суб'єктивний мовний досвід дослідника. Надалі кожне слово виокремленої таким чином групи перевіряється за тлумачними словниками, тобто знижується суб'єктивізм інтуїтивного підходу. По-третє, ЛСГ можна виділити на основі статистичних даних про сумісне розташування слів у тексті, тобто про їх дистрибуції. Чим більше випадків сумісного вживання слів зафіксовано, відповідно ці слова зв'язані між собою тісніше і можуть бути об'єднані в єдину ЛСГ. Даний метод називається дистрибутивно-статистичним. По-четверте, ЛСГ виділяють також на основі даних асоціативного експерименту, отриманих в результаті опитування інформантів, тобто носіїв мови.

У середині лексико-семантичних груп виділяють ще тісніше пов'язані семантичні об'єднання (їх називають лексико-семантичними категоріями) – синоніми, антоніми, гіпоніми [6, с. 267].

Синоніми – слова однієї й тієї ж частини мови, значення яких

повністю чи частково збігаються [6, с. 267]. У семантичному полі синоніми своїм значенням накладаються один на одного або перебувають поруч. Вони, як правило, називають той самий денотат, але різними словами. Синоніми обов'язково чимось різняться між собою – відтінками значень, емоційним забарвленням, експресивністю, стилістичною віднесеністю, різною активністю в мові, здатністю сполучатися з іншими словами.

Антонімія являє собою семантичне явище, зв'язане з відображенням у мові однією і тією же сутністю, однак на відміну від синонімів подібність значення антонімічних слів виявляється насамперед у їхньому протиставленні в свідомості людини. Слід зазначити, що одне і те ж явище, ознака, якість можуть бути позначені антонімічними словами в залежності від зовнішньої ситуації, тобто від того з якими реаліями вони співвідносяться. Антонімія – яскравий показник системності лексики, що упорядковується в різних напрямках відносинами протилежності слів. Антонімія містить у собі слова, що позначають протилежні полюси однієї якості, контрастні явища і предмети [5, с. 104].

Розуміння справедливості відноситься до найбільш складних та гострих питань в сучасному суспільстві, адже охоплює не лише правовий (юридичний) простір свідомості людини, але й тісно пов'язане з побутом (повсякденністю). Справедливість належить до групи вічних, абсолютних цінностей, поряд із такими цінностями як віра, надія, любов, доброта, свобода, правда, тощо.

Справедливість – фундаментальна цінність духовного та політичного життя суспільства, що виходить із принципу врівноваженості в соціальних відносинах прав і обов'язків людей, інтересів держави та особи. Аналізуючи різні сторони справедливості, можна виявити загальний принцип, який полягає в тому, що стосовно один одного люди мають право на відносний стан рівності чи нерівності, відповідно до якого розподіляються труднощі чи блага. А призначенням справедливості вважається підтримка чи відтворення рівноваги чи рівної міри. Вона застосовується як для критичної оцінки поведінки людини з огляду на відповідні правила, так і для критики самих правил та їх застосування.

Сфера використання поняття “справедливість” безмежна, вона охоплює політичні та економічні системи, закони, соціальні інститути, міждержавні відносини, оцінки, судження, установки, рішення, вчинки, життєві позиції людей і навіть розподіл везіння та невдач.

У класовому суспільстві “справедливість” є поняттям не лише моральної, а й політичної та правової свідомості, оскільки розподіл благ та антиблаг належить до компетенції держави. Водночас політичні рішення і закони, навіть будучи правомірними, піддаються моральному оцінюванню, яке не завжди збігається з чинними політичними

і правовими нормами. На цій підставі громадська думка вирішує, за-слуговує політичний та економічний режими збереження, чи їх слід замінити як негуманні, такі, що принижують гідність громадян.

Категорію “справедливість” застосовують і щодо людей. Справедливими вважають тих, хто дотримується правових і моральних норм, даного слова, виконує свої обов’язки, відповідає добром на добро, несправедливими – тих, хто чинить свавілля, порушує права людей, не пам’ятає зробленого їм добра тощо.

Ядро лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові складає ядерна лексема *justice*, яка має три прояви: *justice* = справедливість, чесність, *justice* = законність, *justice* = суддя. Як наслідок, у межах лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові виокремлюють три лексико-семантичні групи:

- 1) справедливість, чесність
- 2) законність, достовірність
- 3) суддя

У своєму першому значенні лексема *justice* складає лексико-семантичну групу зі словами *fairness, justness, fair play, fair-mindedness, equity, equitableness, even-handedness, impartiality, objectivity, honesty, righteousness, morality* на основі синонімії та зі словами *injustice, partiality, unethicalness, unfairness* на основі антонімії.

У другому значенні іменник *justice* складає лексико-семантичну групу зі словами *validity, justification, well-foundedness, legitimacy*, які пов’язані відношеннями синонімії, та зі словами *illegality, lawlessness*, які є антонімами.

Обидві вищезгадані лексико-семантичні групи знаходяться у тісному взаємозв’язку. Адже два поняття справедливості (1 – справедливість, як характерна риса особистості; 2 – справедливість, що стосується соціальних інститутів, права, держави, політики) можна розглядати у відповідності до двох вимірів суспільного буття – персонального та інституціонального – які перетинаються. Без справедливості як якісної сторони особистості, без відповідних ціннісних орієнтацій не може функціонувати і справедлива політико-правова система. В свою чергу, для підтримки цих ціннісних орієнтацій на справедливість, політико-правові інститути повинні бути організовані відповідним чином.

У третьому значенні іменник *justice* складає лексико-семантичну групу зі словами *judge, magistrate, recorder, sheriff*. Ця група також перетинається із двома попередніми, адже суддею вважається високоморальна особа, яка в процесі розгляду судової справи залишається неупередженою та виносить чесні, справедливі рішення.

Отже, периферійна зона лексико-семантичного поля “справедливість” в англійській мові утворена суміжними поняттями, які

функціонують як квазісиноніми – *fairness, honesty, legitimacy, judge validity*. Периферійні одиниці поля вступають в контакт з іншими семантичними полями (“право”, “мораль”, “закон”, “суддя”), утворюючи безперервний семантичний континуум.

Усі елементи представлені в рамках лексико-семантичного поля “справедливість” не існують незалежно один від одного. Тісно переплітаючись, вони утворюють єдину динамічну систему. В цілому, різноманіття елементів лексико-семантичного поля “справедливість” являється основою для його подальшого, більш детального вивчення.

Література

1. Антомонов А.Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля: Дис.... канд. филол. наук: 10.02.19. – К., 1987. – 191 с.
2. Денисов П.Н. Лексика русского языка и ее описания. – М.: Русский язык, 1980. – 253 с.
3. Денисова С.П. Типология категорій лексичної семантики. – К.: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. – 294 с.
4. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57-68.
5. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: учебник. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464 с.
7. Кузнецова А.И. Понятие семантической системы и методы ее исследования. – Москва, 1963. – 57 с.
8. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка: Учеб. пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
9. Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко Ю.С., Кійко С.В. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. – Чернівці: Рута, 2000. – 136 с.
10. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К., 1996. – С. 98-151.
11. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 287 с.
12. Уфимцева А.А. Лексическое значение: принцип семасиологического описания лексики. – М.: Наука, 1986. – 240 с.
13. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов // Езиковедински изследованье. – София, 1957. – С. 5-9.
14. Collins Essential English Dictionary 2nd Edition 2006 © HarperCollins Publishers 2004, 2006.
15. Merriam-Webster’s Dictionary, © 1996 Merriam-Webster, Inc.
16. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English 6th edition, Oxford University Press 2000.